

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42
Şubat 2016 February 2016
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İNGİLİZ BELGELERİNDE 12 EYLÜL SÜRECİ THE 12 SEPTEMBER PERIOD IN THE BRITISH ARCHIVES

Yasin COŞKUN*

Öz

12 Eylül 1980 askeri darbesi, İngilizler tarafından yakın bir şekilde takip edilmiştir. Özellikle de İngiliz Büyükelçiliği, askeri müdahale öncesi süreçten başlayarak darbe sırasında ve sonraki dönemde sürekli olarak İngiliz makamlarını Türkiye’de meydana gelen gelişmelerden haberdar etmiştir. Bilhassa 12 Eylül günü, Büyükelçilik yoğun bir çalışma göstererek dikkatli bir gözlem yapmış, hiçbir önemli gelişmeyi kaçırmamak için çaba sarf etmiştir. Bu bağlamda bu çalışma İngiliz arşivlerini tarayarak Londra hükümetinin bu süreçte nasıl bir politika takip etmeye çalıştığını analiz etmiştir. Bu minvalde Ankara’da bulunan İngiliz Büyükelçiliği’nin Londra’ya gönderdiği ülkedeki gelişmeler ile alakalı bilgiler detaylı bir şekilde incelenerek ne derece Türkiye gündemine hâkim bulunduğu gösterilmiştir. Buna bağlı olarak bu çalışmada İngiliz Büyükelçiliği’nin Türkiye hakkındaki raporlarının İngiltere’nin Türkiye’ye karşı uygulayacağı politikada ne denli etkili olduğu da belirtilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül 1980 Darbesi, İngiliz Dış Politikası, Türk-İngiliz İlişkileri.

Abstract

The September 1980 Turkish military coup was closely followed by the British. Especially, by starting from the period before the military coup, the British Embassy in Ankara informed the British officials about the developments in Turkey during the coup stage. Particularly, in the day of 12 September, by working intensively, the British Embassy carefully observed the situation in Turkey and made a great effort not to miss any important developments. From this perspective, by searching the British archive, this study analysed the British government policy in this process. In this connection, it was shown that what extent the British Embassy in Ankara had knowledge about Turkey’s internal issues. As related to this point, it was indicated that what extent the British Embassy’s reports from Turkey became effective in shaping British policy towards Turkey.

Keywords: The 12 September 1980 Turkish Military Coup, British Foreign Policy, Anglo-Turkish Relations.

Giriş

Bilindiği üzere 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi, Türk siyasi ve demokrasi tarihi açısından önemli bir olay olarak tarihe geçmiştir. Daha sonraki dönemlerde bu konu üzerine yapılan çalışmalarda darbenin gerçekleşmesinde uluslararası güçlerin rolü olup olmadığı hep bir tartışma konusu olmuş ve bu tartışmalar özellikle de Amerika etrafında toplanmıştır. Buna göre ‘Darbeyi ABD yaptırmıştır; ABD darbenin şartlarını hazırlamıştır; ABD darbenin olacağını görmüş ve bunu engellememiştir’ (Okur, 2014: 72) gibi senaryolar her zaman gündeme gelmiş ve araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Özellikle de Amerika’nın 12 Eylül darbesine karşı açıkça bir eleştirel tutum içinde bulunamaması (Armaoğlu, 2003: 414; Birand, 1999: 194) bu hükümlerin ortaya çıkmasında da önemli etkenlerden birisi olmuştur.

12 Eylül askeri darbesi yalnızca Amerika tarafından dikkatle izlenmemiş; Türkiye’nin stratejik konumunun bir neticesi olarak diğer uluslararası güçler tarafından Türkiye’deki darbe öncesi ve sonrası gelişmeler dikkatlice takip edilip analizler yapılmaya çalışılmıştır. Bu minvalde, yüzyıllarca süre gelen imparatorluğun getirdiği birikimle muazzam bir dış politika tecrübesine sahip olan İngiltere de Türkiye’de meydana gelen 12 Eylül askeri darbesini yakından takip etmiş ve analizler yapmıştır.

Amerika kadar 12 Eylül hadisesi ile ilişkilendirilmese de bir dünya gücü olarak İngiltere’nin Türkiye’de meydana gelen bu mühim olaya bakış açısının incelenmesi, şüphesiz önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan bu çalışma, İngiliz arşiv belgelerini kullanarak İngiltere’nin 12 Eylül sürecinde takip ettiği politikayı analiz etmektedir. Bu dönemde İngiliz Dışişleri Bakanlığı bünyesinde yapılan değerlendirmeler İngiltere’nin Türkiye politikasını belirlemede çok önemli bir yere sahip olmuştur. Yine aynı şekilde Ankara’da bulunan İngiliz Büyükelçiliği de Londra’ya gönderdiği bilgilerle İngiliz hükümetini Türkiye’deki gelişmeler hususunda ilk ağızdan sürekli haberdar etmiş ve 12 Eylül sürecinde Londra’nın nasıl bir politika izlemesi konusunda fikir sahibi olmasına yardımcı olmuştur. Bu bakımdan İngiliz arşiv belgeleri, Londra hükümetinin 1980 yılı itibariyle Türkiye’ye olan bakış açısını ve ülkede meydana gelen olayların İngiliz politikasına nasıl yön verdiğini gün yüzüne çıkarmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

1.) 1980 Yılı İtibariyle İngiliz Büyükelçiliği'nin Türkiye'deki Siyasi Ortama Yönelik Değerlendirmeleri

1980 yılına gelindiğinde, ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal atmosfer her geçen gün daha da kötü bir hal alıyordu. İngiltere'nin yaptığı değerlendirmeye göre; Türkiye'nin ekonomik ve iç güvenlik alanlarında olmak üzere iki önemli problemi vardı ve bunlar Türk hükümetinin istikrarını hatta daha ileri olarak ülkedeki demokratik rejimi tehdit ediyordu.¹ 12 Kasım 1979 yılında Demirel tarafından kurulan ve dışarıdan MSP ve MHP tarafından desteklenen azınlık hükümeti ülkenin sorunlarını halletmeye çalışıyordu. Özellikle MSP'ye karşı ordunun olumsuz tavrı Demirel'in koalisyonundan ziyade bu şekilde dışarıdan desteklenen bir azınlık hükümeti kurma yolunu tercih etmesine neden olmuştu (Aydın, Taşkın, 2015: 307). Ordunun 2 Ocak'ta hükümete verdiği uyarı mektubu da ülkedeki durumun ciddiyetini daha da gözler önüne seriyordu. (Aydın, Taşkın, 2015: 307).

Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken İngiliz Büyükelçiliği de Türkiye'deki siyasi ortamı yakından takip edip Londra'ya bilgi aktarıyordu. İngiliz Büyükelçiliği'nin değerlendirilmesine göre Adalet Partisi'nin oluşturduğu azınlık iktidarı ilk yüz gününde terör sorununu halletmeye öncelik vermeyi amaçlamış, sağlık ekonomi alanlarını kapsayan bir yenilenme çalışması başlatmayı planlamıştı. Fakat üç yüz günden fazla zaman geçmesine rağmen, hükümetin performansı halkın genel kısmında sadece az bir memnuniyet oluşturabilmişti.² Yine elçiliğin değerlendirmesine göre Demirel hükümetinin ekonomik performansı kendisinden önceki Ecevit hükümetinden farklı değildi. Türk ekonomisi, çok zor günler geçiriyor ve bu durum da ülkeyi olumsuz derecede etkiliyordu.³

Bu olumsuz sebeplerden dolayı, İngiliz Büyükelçiliği'nin Ocak 1980'de yaptığı tahmine göre Demirel hükümetinin yaza kadar sürmesinin zor olduğu belirtilmiştir. Mecliste bulunan diğer bir parti olan Milli Selamet Partisi'nin yaptığı açıklamada azınlık Demirel hükümetine her zaman destek verecekleri konusunda garanti olmadığını belirtmesi⁴ İngiliz Büyükelçiliği'nin böyle bir fikre kapılmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Ayrıca İngiliz Büyükelçiliği Londra'yı Türkiye'deki gelişmelerle ilgili bilgilendirirken meclisteki muhalefet partilerinin iktidarda bulunan azınlık hükümetini yıkabileceği ihtimalinden bahsetmiş ve bu durumun Türk ordusunu ülkede yeni bir hükümet krizi olabileceği konusunda endişeye sevk ettiğini belirtmiştir. Bu nedenle ordunun böyle bir durumun oluşmasını engellemeye çalıştığı ama yine de herhangi bir hükümet krizi çıkması durumunda partiler üstü bir hükümet kurulması konusunda fikir ortaya çıktığı belirtilmiştir.⁵

İngiliz Büyükelçiliği'nin Ocak 1980 yılındaki değerlendirmesine göre ülkedeki karışık siyasi durum Türkiye'nin iç birliğini sağlama ve ekonomiyi rayına oturtma konularında umut vaat etmediği belirtilmiştir. İngiliz Büyükelçiliği, muhalefet lideri Ecevit'in özellikle Demirel hükümetinin ekonomik politikalarına yönelik ağır eleştirilerde bulunurken kullandığı dilin Ecevit'in Demirel'e karşı diyalog yolunu kapattığı izlenimini verdiği değerlendirilmesinde bulunmuştur.⁶

Nisan sonu itibariyle İngiliz Büyükelçiliği Türkiye'deki siyasi durumu özetlerken yaptığı bir genel değerlendirmede; Ankara'da iktidarda bulunan hükümetin ülke ekonomisinde meydana gelecek herhangi bir iyileşmenin kendi siyasi pozisyonunu güçlendireceği umudunu taşıdığını belirtmiştir. Muhalefette bulunan Cumhuriyet Halk Partisi üzerine yapılan değerlendirmede ise her ne kadar CHP'nin hükümete karşı rahatsızlıklarını dile getirse de mecliste bulunan diğer partilerin desteğini alıp güçlü bir iktidar kurma fikri muhal görüldüğünden hükümeti düşürmek gibi bir düşünceyi takip etmeyi en azından bir süreliğine bıraktığını dile getirmiştir.⁷

2.) Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Büyükelçilik, Londra'yı Türkiye'de yaşanan gelişmelerle ilgili sürekli bilgilendirmeye devam etmiştir. Bu açıdan, Türkiye'nin önemli tartışma konularından birisi olan Cumhurbaşkanının seçimi üzerine meydana gelen gelişmeleri İngiliz Dışişlerine rapor etmiştir. Elçiliğin değerlendirmesine göre; Başbakan Demirel'in vekâleten Cumhurbaşkanlığı görevini yürüten İhsan Sabri Çağlayangil'e ülkenin zamanla alışacağını ve daha iyi bir aday bulunamadığı için de Çağlayangil'in Cumhurbaşkanı olarak seçileceğini

¹ Public Record Office (PRO): Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/3058, *Tukey: Country Assessment Paper*, report from the British Embassy in Ankara to London FCO, 24 April 1980.

² PRO: FCO 9/3053, *Internal Political Situation in Turkey*, Mr. Demirel's performance and prospects for Turkey, letter from the British Embassy in Ankara to London FCO, 28 January 1980.

³ a.g.e.

⁴ a.g.e.

⁵ a.g.e.

⁶ PRO: FCO 9/3053, Turkey internal, , letter from the British Embassy in Ankara to London FCO, 30 January 1980.

⁷ PRO: FCO 9/3053, Governmental Position, confidential telegram from the British Embassy in Ankara to London FCO, 25 April 1980.

umduğunu belirtmiştir. Fakat yine elçiliğin değerlendirmesine göre; bu konunun da meclisteki muhalefet partilerinden yeterli desteği alıp alamayacağı hususunda belirsizliğini koruduğunun altı çizilmiştir.⁸

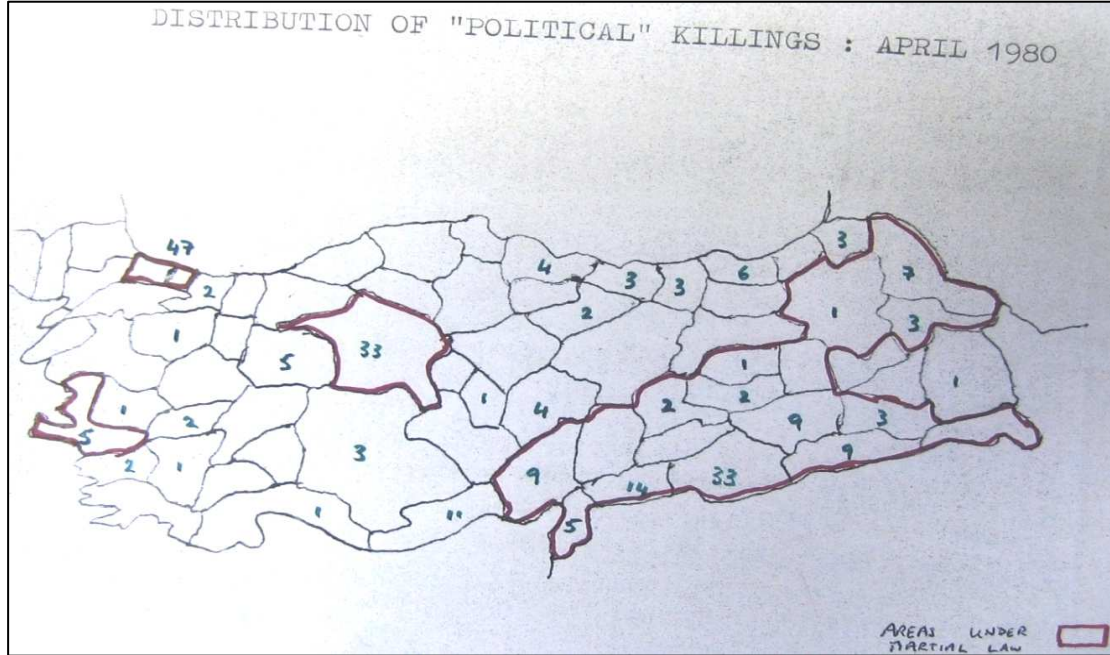
Cumhurbaşkanlığı seçimi, ülkenin gündeminde gerçekten önemli bir yer tutmaktaydı. Özellikle uzun görüşmeler sonucunda yeni Cumhurbaşkanının seçimi konusunda herhangi bir neticeye varılamamış olması (Lewis, 2003: 19) ülke gündemini günden güne daha da germektedir. Bu durum askerlerin ülke yönetimine müdahalesine zemin hazırlıyordu. İngiliz Büyükelçiliği, 14 Mayıs 1980 tarihli raporunda bu duruma değinmiştir. Özellikle General Kenan Evren'in Brüksel'deki NATO toplantısından döndükten sonra yaptığı açıklamasında Brüksel'de kendisine sürekli Cumhurbaşkanının ne zaman seçileceği konusunda sorular sorulduğu kendisinin de tatmin edici bir cevap veremediğini belirtmiş ve durumun can sıkıcı olduğunun altını çizmiştir. Evren sağdan ve soldan tüm partilerin birleşip artık bu sorunun çözülmesi konusunda uyarıda bulunmuştur.⁹ Bu açıklama, askerlerin olaya müdahil olması bakımından durumun ciddiyetini ortaya koymuştur.

3.) Ülkede Meydana Gelen Şiddet Olayları

1980 yılı itibarıyla ülkenin en önemli sorunlarının başında şiddet olayları ve buna bağlı meydana gelen ölümler olduğu muhakkaktı. İngiliz Büyükelçiliği de Londra'ya gönderdiği raporlarda bu duruma değinmiş ve 1980 yılının Nisan ayı itibarıyla yaklaşık 238 ölümün meydana geldiğini ve bu rakamın geçen aya nazaran yüzde yirmi fazla olduğunu belirtmiştir. Büyükelçilik ayrıca kendi değerlendirmesinde, Mayıs ayında bu oranın artacağı yönünde de tahminde bulunmuştur.¹⁰

Ülkede terör olaylarını önlemek için sıkıyönetim kanunları çıkarılıyordu. Olayların artması, ordunun ülke yönetimine el koyacağı yönündeki söylentileri de artırıyordu. İngiliz Büyükelçiliği Londra'ya gönderdiği raporda Demirel'in bu söylentilere karşı yaptığı açıklamayı belirtmiştir. Buna göre Demirel 'içeride ya da dışarıda kim bir askeri müdahaleden bahsediyorsa Türkiye'nin arkadaşı olamaz' diye belirtmiştir. Ayrıca bütün devlet kurumlarının demokrasiye bağlı olduğunu ve demokrasinin dışında herhangi bir çözüm yolu aranmayacağını vurgulamıştır.¹¹

1980 yılı ile beraber ülkede meydana gelen olayların dış güçlerle bağlantılı olduğu ile ilgili iddialar meydana gelmekteydi. Özellikle, aşırı uçtaki sol grupların eylemlerinin arkasında Sovyet etkisinin olduğu düşünülmekteydi.

Şekil 1: İngiliz Büyükelçiliği tarafından hazırlanmış olan 1980 yılının Nisan ayı itibarıyla Türkiye'de meydana gelen siyasi ölümlerin illere göre dağılımını gösteren harita. Kalın hatlarla çizilmiş alanlarla sıkıyönetim bölgeleri belirtilmiştir.¹²

⁸ a.g.e.

⁹ PRO: FCO 9/3530, Turkey internal, letter from the British Embassy in Ankara to London FCO, 14 May 1980.

¹⁰ PRO: FCO 9/3535, Turkey: internal security, letter from the British Embassy in Ankara to London FCO, 5 May 1980.

¹¹ PRO: FCO 9/3054, internal political situation in Turkey, Turkey internal, letter from the British Embassy in Ankara to London FCO, 20 August 1980.

¹² PRO: FCO 9/3053, Turkey internal security, letter from the British Embassy in Ankara to London FCO, 3 June 1980.

İngiliz Büyükelçiliği Ankara'nın bu dış güçler hakkında somut bilgiye sahip olma ihtimalinin yüksek olduğu üzerine bir değerlendirmede bulunmuştur. Fakat yine elçiliğe göre Ankara'nın Türk-Sovyet ilişkilerinde bir gerilme yol açmak istememesi, bu konuyu açıkça gündeme getirmemesinin en önemli nedenlerinden biri olarak görülmüştür.¹³

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Peter Laurence, Nisan 1980 yılında İngiliz Dışişleri Bakanı'na gönderdiği raporda; Türkiye'de meydana gelen terör olaylarının ana nedenleri hakkındaki değerlendirmesinde iki önemli sebepten bahsetmiştir. Büyükelçiye göre 'üniversitelerdeki radikal fikirler ve kırsaldan insanların şehirlere gelmesiyle alevlenen etnik, dini ve sosyo-ekonomik tansiyon ülkedeki terör olaylarının tırmanmasında'¹⁴ önemli etkenler arasında gösterilmiştir.

Yine Büyükelçiye ülkede meydana gelen şiddet olaylarının belirli bölgelerle sınırlanmış olduğunu ve toplumun bütününe direkt olarak etkisinin az olduğu görüşünü dile getirmiştir. Kendi gözlemine göre restoranlar ve çay bahçelerinin akşamları biraz seyrek olmasını ülkedeki şiddet ortamından çok, insanların harcamak için az paraya sahip olmasına bağlamıştır.¹⁵

Ülkedeki kaotik durum ve meydana gelen ölümler, ordu tarafından yönetime el konulabileceği üzerine tartışmaların yoğunlaşmasına neden olmaktadır. İngiliz Büyükelçisi Laurence, bu konu hakkında Londra'ya gönderdiği raporda generallerin ülkenin durumu hakkında huzursuz olmakla beraber nasıl bir yol izleyecekleri konusunda kararsız olduklarını belirtmiştir. Laurence, şiddet olayları büyük boyutlara ulaşmadan ya da hükümetin ülkenin büyük bir kesiminde kontrolü kaybettiği konusunda önemli bir delil olmadan ordunun ülke yönetimini ele geçirmektense perde arkasında baskılarına devam edeceğini söylemiştir.¹⁶

4.) 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi

12 Eylül'de ordunun yönetime el koymasının¹⁷ ardından İngiliz Büyükelçiliği, aynı gün gönderdiği telgraflarla Londra'yı Türkiye'deki gelişmeler hakkında bilgilendirmeye çalışmıştır. Buna göre, Büyükelçi ilk izlenimlerini anlatırken darbeye herhangi bir karşı duruşun olmadığını yazmıştır. Ankara'nın ve İstanbul'un sakin olduğunu söylemiştir.¹⁸ Darbe esnasında Türkiye'de bulunan ve Büyükelçiliği arayan İngiliz turistlere, Kenan Evren'in öğlen yapacağı konuşmaya kadar buldukları yerden ayrılmamaları tavsiye edilmiştir.¹⁹ Ayrıca Türkiye'deki siyasi partilerin kapatıldığı Ecevit, Demirel ve Erbakan'ın gözaltına alındığına dair raporlar geldiğine değinilmiştir. Milliyetçi Hareket Partisi lideri Türkeş'in evinde bulunamadığı, onunda gözaltına alınması konusunda talimat verildiği de belirtilmiştir.

İngiliz Büyükelçiliği'nin değerlendirmesine göre ordunun düzenlemiş olduğu darbe, eksiksiz bir şekilde planlanıp uygulanmış ve son ana kadar gizlilik içinde yürütülmüştür.²⁰ Yine Büyükelçiliğin analizine göre, darbeyi gerçekleştirmeden önce ordunun birçok kez ülkenin durumu hakkında uyarılarda bulunması; siyasetçiler, diplomatlar ve gazeteciler arasında bu uyarıların etkisini yitirmesine yol açmıştı. Bu nedenle darbeden önce askerin ülke gündemine yönelik sert açıklamalarına rağmen yönetime el koymayacağı düşünülüyordu.²¹

İngiliz Büyükelçisi Laurence, yaptığı değerlendirmede ordunun ülke yönetimine el koymadan önce daha kısıtlı bir müdahale seçeneğini gözden geçirmiş olabilecekleri görüşünü dile getirmiştir. Fakat yine Laurence'ye göre böyle bir durumda 1971 yılında olduğu gibi partiler üstü bir yönetim kurulacaktı. 1971 yılında kurulan bu partiler üstü hükümetin ülke sorunlarını çözmede başarısız olması, ordunun yönetime direkt olarak el koyma seçeneğini benimsemesine katkıda bulunduğu belirtilmiştir.²²

Yine Büyükelçinin değerlendirmesinde ülkede meydana gelen siyasi ölümlerin darbeden hemen sonra çok büyük ölçüde azaldığı vurgulanmıştır. Buna göre darbeden önceki hafta 99 kişinin siyasi cinayetlerde öldüğü rapor edilirken, müdahaleden sonra sadece 4 ölüm rapor edilmiştir.²³ Yine İngiliz büyükelçiliğin değerlendirmesine göre; darbeden hemen sonra Türkiye'deki basın, yeni askeri rejimi eleştirmekten ve de gözaltında bulunan siyasetçilerin durumunu tartışmaktan kaçınıyordu. Bu nedenle, kurulan yeni hükümet sadece pozitif yorumlar alıyordu.²⁴

¹³ PRO: FCO 9/3053, external subversion in Turkey, letter from the British Embassy in Ankara to London FCO, 26 March 1980.

¹⁴ PRO: FCO 9/3053, law and order in Turkey, the British Ambassador Sir Peter Laurence's report to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, 8 April 1980.

¹⁵ a.g.e.

¹⁶ PRO: FCO 9/3053, Turkey internal, confidential telegram from the British Embassy in Ankara to London FCO, 13 June 1980.

¹⁷ *Hürriyet*, 12 Eylül 1980.

¹⁸ PRO: FCO 9/3054, immediate telegram from the British Embassy in Ankara to London FCO, 12 September 1980.

¹⁹ a.g.e.

²⁰ PRO: FCO 9/3054, letter from the British Ambassador in Ankara to London FCO, 17 September 1980.

²¹ a.g.e.

²² PRO: FCO 9/3054, Turkey: the third military takeover, the British Ambassador Sir Peter Laurence's report to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, 24 September 1980.

²³ a.g.e.

²⁴ PRO: FCO 9/3054, Turkey internal, letter from the British Embassy in Ankara to London FCO, 24 September 1980

Büyükelçinin değindiği başka bir konu da ülkedeki askeri rejimin ne zaman sonlanacağı ile ilgiliydi. Ordunun en kısa zamanda demokrasiye döneceği yönündeki açıklamasının ne kadar süre içerdiğinin belirsiz olduğu vurgulanmıştır. Yine 1960 darbesinden sonra demokrasiye dönüşün on yedi ay, 1971 yılındaki muhtıradan sonra iki buçuk yıl sürdüğü belirtilmiştir.²⁵ Büyükelçilik yaptığı analizde, yeni bir anayasa ve siyasi sistem oluşturmanın yanı sıra Türk ekonomisinin yeniden canlandırılması darbeden sonra ordunun üstesinden gelmesi gereken önemli sorunlar arasında gösterilmiştir. Büyükelçiliğe göre bu iki sorunun çözüme kavuşması belirli bir zaman alacaktı. Bu minvalde Türk ekonomisin toparlanmak için en az beş yıla ihtiyaç duyduğu vurgulanmıştır. Yeni bir anayasanın yapılıp demokratik düzene geçişin de en az 18-24 ay arası bir zaman alacağı konusunda değerlendirmede bulunulmuştur.²⁶

5.) İngilizlerin Darbeyi Destekler Tutumu

İngiliz Dışişleri de, Türkiye’de meydana gelen darbeyi yakından takip ediyordu. Kendi değerlendirmelerine göre, Kenan Evren’in darbeyi yapmaktaki amacının anayasayı korumak olduğundan kuşku duyulmadığı söylenmiş ve Türk ordusun geleneksel rolünün anayasanın daimi koruyucusu olduğu konusunda bir görüş belirtilmiştir. Bu değerlendirmenin yanı sıra, Türkiye’nin kendi zorluklarını parlamenter sistem içinde ve demokratik yollarla aşmasının umulduğunun altı çizilmiştir.²⁷

Bu minvalde darbeden sonra Londra’daki Türk Büyükelçiliği de İngiliz Dışişlerini arayarak darbenin ne amaçla gerçekleştirildiği konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre darbenin haklılığı vurgulanmış, Türk ordusunun isteksiz bir şekilde de olsa milli birliği korumak için ülke yönetimine el koyduğu savunulmuştur. Yine İngiliz Dışişlerine verilen bilgide ülkede sivil yönetimin yenide en kısa zamanda sağlanmaya çalışılacağı söylenmiştir.²⁸

İngiliz Büyükelçi Laurence, Londra’ya gönderdiği Türkiye hakkındaki diplomatik raporda darbenin Türk-İngiliz ilişkilerine yönelik herhangi bir zarar vermediğini söylemiştir. Ayrıca siyasi ve ekonomik istikrarın kurulması için yeni kurulan askeri rejime İngiliz hükümetinin sempati ve anlayışla yaklaşması gerektiğini düşüncesinde olduğunu da belirtmiştir.²⁹

Büyükelçiliğin takip ettiği başka bir konu da darbeden sonra kurulan yeni hükümetin izleyeceği dış politikaydı. Buna göre, ABD’nin Türkiye’nin en önemli NATO müttefiki olduğunu vurgulanması³⁰ Ankara’nın dış politikasında herhangi bir köklü değişikliğe yol açmayacağı şeklinde Londra’ya raporlanmıştır.

İngiliz Büyükelçi Laurence, darbenin üzerinden yaklaşık iki ay geçtikten sonra yaptığı değerlendirmede, ordunun aldığı sert tedbirler sonrası ülkede siyasi cinayetlerin çok büyük oranda azaldığı ve güvenliğin sağlanmasında gelişme kaydedildiğini belirtmiştir.³¹ Aslında bu konu Türkiye’deki siyasi ortamın şekillenmesi açısından önem arz etmekteydi çünkü yine büyükelçilik raporunda da belirtildiği gibi ordudaki generaller ülkede düzenin sağlanmasının kendilerinin öncelikli hedefi olduğunu ve yeniden demokrasiye geçişin bu alanda ne kadar başarı sağlandığına bağlı olduğunu belirtmişlerdir.³² Bu açıdan Büyükelçilik değerlendirmesinde halkın genel yaklaşımının darbe öncesindeki duruma nispeten darbeden sonra ülkede meydana gelen ortamı tercih eder yönde olduğuna dair de bir tespitte bulunmuştur.³³

Sonuç

İngiliz arşivlerinde bulunan 12 Eylül hakkındaki geniş malumat, Birleşik Krallığın Türkiye’de meydana gelen bu hadiseye ne kadar ehemmiyet verdiğinin açıkça bir göstergesidir. Bu açıdan 1980 darbesi, Türkiye’nin iç meselesi olmasından başka uluslararası arenada devletler tarafından dikkatle izlenmiş bir gelişme olduğu muhakkaktır. Özellikle darbenin gerçekleşmesinden önce İngiliz Büyükelçiliği tarafından yapılan analizler, ülkedeki iç durumu anlamaya yönelik çalışmaları gözler önüne sermektedir. Yine bu değerlendirmeler, Londra’nın Türkiye’deki gelişmeleri yakından takip etmesinde çok önemli birer kaynak olmuşlardır.

²⁵ PRO: FCO 9/3054, Turkey: the third military takeover, the British Ambassador Sir Peter Laurence’s report to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, 24 September 1980.

²⁶ PRO: FCO 9/3055, *internal political situation in Turkey*, Turkey internal: a look ahead, letter from the British Embassy in Ankara to London FCO, 28 October 1980.

²⁷ PRO: FCO 9/3054, coup in Turkey, 12 September 1980.

²⁸ PRO: FCO 9/3054, new Turkish Government policy, telegram from the British Embassy in Ankara to London FCO, 12 September 1980.

²⁹ PRO: FCO 9/3054, Turkey: the third military takeover, the British Ambassador Sir Peter Laurence’s report to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, 24 September 1980.

³⁰ PRO: FCO 9/3054, Turkey internal, letter from the British Embassy in Ankara to London FCO, 1 October 1980.

³¹ PRO: FCO 9/3055, Turkey: A progress report, confidential telegram from the British Embassy in Ankara to London FCO, 5 November 1980.

³² PRO: FCO 9/3055, military government: the first seven weeks, letter from the British Embassy in Ankara to London FCO, 5 November 1980.

³³ PRO: FCO 9/3055, confidential telegram from the British Embassy in Ankara to London FCO, 2 December 1980.

Bilhassa elçilik, 1980 darbesi öncesi ülkedeki kaotik ortama dikkat çekmiş ve ülkedeki bu vaziyetin darbeye zemin hazırladığı görüşünü dile getirmiştir. Yine ülkedeki durumu özetlerken İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Peter Laurence'nin yaptığı analizde 'üniversitelerdeki radikal fikirler ve kırsaldan insanların şehirlere gelmesiyle alevlenen etnik, dini ve sosyo-ekonomik tansiyonun ülkedeki terör olaylarının tırmanmasında'³⁴ rolü olduğuna dair bir değerlendirmede bulunması onun Türkiye'deki gelişmeleri nasıl yakından takip ettiğinin bir göstergesidir.

12 Eylül günü ordunun yönetime el koymasıyla beraber İngiliz Büyükelçiliği de bir nevi teyakkuza geçmiş ve ülkede yaşanan olaylarla ilgili hızlı bir şekilde Londra'yı bilgilendirmiştir. Kendisine ulaşan bilgiler İngiliz hükümetinin darbeye karşı nasıl bir tavır takınacağı konusunda önemli rol oynamıştır. İngiliz Büyükelçiliği'nin askeri müdahaleden sonra ülkede kontrolün tamamen sağlandığı ve siyasi ölümlerin çok önemli derecede azaldığını rapor etmesi İngiliz hükümetinin darbeye bakışını etkilediği söylenebilir. Bu minvalde İngiliz dışişlerinden yapılan açıklamada hızlı bir şekilde yeniden parlamenter sisteme geçilmesinin umulduğunun belirtmesine rağmen askeri müdahaleye karşı herhangi bir eleştiride bulunulmamış ve hatta daha öncede değinildiği gibi ordunun anayasayı korumak için darbe yaptığı belirtilmiştir.³⁵ İngiliz Büyükelçiliği'nin öngörüsü itibarıyla yeniden demokratik rejime geçilmesinin iki yılı bulabileceği değerlendirilmesi de İngiltere'nin böyle bir tavır almasında etkili olduğu söylenebilir. Zira Londra, Türkiye gibi bölgede önemli bir gücü temsil eden ülkenin yönetimiyle ters düşmekten kaçınan bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Sonuç olarak, İngiliz Büyükelçiliği darbenin gelişini görmüş ve Londra'yı uyarmıştır. Bu sebepten 12 Eylül, İngiliz hükümeti için sürpriz olmamış ve yeni duruma uygun bir politika izlemekte zorlanmamıştır.

KAYNAKÇA

İngiliz Milli Arşivi (The National Archives)

Foreign Office, Central Department and Foreign and Commonwealth Office:

A-) FCO 9/3053, *Internal Political Situation in Turkey*:

- FCO 9/3053, Mr. Demirel's performance and prospects for Turkey, 1980.
- FCO 9/3053, Turkey internal, 1980.
- FCO 9/3053, external subversion in Turkey, 1980.
- FCO 9/3053, Turkey internal security, 1980.
- FCO 9/3053, law and order in Turkey, 1980.
- FCO 9/3053, law and order in Turkey, 1980.

B-) FCO 9/3054, *internal political situation in Turkey, 1980*:

- FCO 9/3054, Turkey: the third military takeover, 1980.
- FCO 9/3054, Turkey internal, 1980.
- FCO 9/3054, coup in Turkey, 1980.
- FCO 9/3054, new Turkish Government policy, 1980.

C-) FCO 9/3055, *internal political situation in Turkey, 1980*:

- FCO 9/3055, Turkey internal: a look ahead, 1980.
- FCO 9/3055, Turkey: A progress report, 1980.
- FCO 9/3055, military government: the first seven weeks, 1980.

D-) FCO 9/3058, *Turkey: Country Assessment Paper, 1980*.

Diğer Kaynaklar:

Armaoğlu, Fahir (2003). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Alkım Yayınevi.

Aydın, Suavi, / Taşkın Yüksel (2015). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Birand, Mehmet Ali (1999). *12 Eylül: Türkiye'nin Miladı*, İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Hürriyet, 12 Eylül 1980.

Okur, Mehmet Akif (2014). "Türkiye-ABD İlişkilerinin 12 Eylül Kavşağı: Amerikan Belgeleri Darbe Hakkında Ne Anlatıyor?", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt. 10, Sayı. 40, s. 67-93.

Lewis, Bernard (2003). *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

³⁴ PRO: FCO 9/3053, law and order in Turkey, the British Ambassador Sir Peter Laurence's report to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, 8 April 1980.

³⁵ PRO: FCO 9/3054, coup in Turkey, 12 September 1980.